

цій. Включення конструкторських підрозділів у єдиний інформаційний простір технологічних процесів підприємства дасть можливість приступити до рішення таких задач, як організація конструкторсько-технологічного архіву і документообігу. Приведені приклади відбивають лише деякі з багатьох можливих підходів до рішення проблемних питань. На кожному конкретному підприємстві з врахуванням його потреб, реального стану справ у зазначеній області, його технічної готовності і ряду інших факторів спільними зусиллями фахі-

вців підприємства може і повинен бути відпрацьований шлях досягнення у найкоротший термін максимального ефекту.

Література

1. Декалюк О.В. Проблеми бізнесу на Хмельниччині // Бізнес на Поділлі: стратегія організація, ефективність - Хмельницький, НВП "Еврика" ТОВ, 2001. - 276 с.

2. Декалюк О.В. Реформування системи управління підприємств машинобудівної галузі // Сіверянський літопис, 2002. - №4. - С.135-137.

Р.С. КВАСНИЦЬКА,

Технологічний університет Поділля

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕВОЛЮЦІЇ ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІСТУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Задоволення суспільно-економічних зв'язків, що забезпечують виробництво товарів та рух цих товарів від виробників до споживачів, викликає необхідність формування певних елементів функціонування того чи іншого суб'єкту господарювання. До таких елементів можна віднести все те, без чого господарська діяльність суб'єктів господарювання взагалі неможлива, а саме, засоби, предмети праці та кваліфіковані працівники. Функціональне поєднання всіх засобів виробництва для досягнення головної мети діяльності підприємств різних форм власності та організаційно-правових форм – отримання прибутку – потребує попереднього вивчення питання їх фінансового забезпечення як на початку функціонування цих підприємств, так і протягом їх життєвого циклу. Перспективність розвитку підприємницької діяльності будь-якого підприємства насамперед залежить від доцільності та раціональності формування їх капіталу.

Тому саме достатність та забезпеченість суб'єктів господарювання необхід-

ними засобами, для започаткування своєї діяльності, її ефективного та продуктивного ведення, потребує рішення питань щодо варіантності підходів до оптимізації величини та структури їх капіталу. Оволодіння механізмом впливу капіталу суб'єктів господарювання на ефективність їх діяльності, через пошук оптимальної його величини та структури, в цілому залежить від рішення загально теоретичних питань щодо сутності капіталу, його структуризації за різними класифікаційними елементами та зв'язків між ними. Отже, першочергового значення серед вищезазначених питань займає проблема визначення сутності капіталу як економічної категорії.

Для рішення цієї проблеми спочатку хотілось би зазначити, що визначення капіталу є результатом історичного процесу формування його сутності як економічної категорії. Тому для більш точного розуміння сучасного трактування сутності капіталу є доцільним розгляд даного питання саме в історичному аспекті.

Історично трактування капіталу як економічної категорії, яке характеризує систему та особливості її пізнання, відзначається великою різноманітністю підходів. Різноваріантність цих підходів щодо сутності капіталу формувалась під впливом тривалого історичного розвитку економічної думки.

Історія економічної думки – це історія розвитку понять і концепцій економічної науки, еволюція тієї особливої мови, на якій ми намагаємося описувати одну з граней різноманітної і невичерпної дійсності. Отже, по мірі розвитку економічної думки узагальнене, досить часто абстраговане поняття капіталу як економічної категорії насичувалось конкретним змістом, який відображає поступовість економічного розвитку суспільства в цілому.

Для більш глибокого розуміння змісту такої економічної категорії як капітал, кінце необхідне вивчення її трактування та відмінностей з цього приводу представниками різних історично сформованих економічних шкіл, таких як: меркантилізм; економічна школа фізіократів; класична школа політичної економії; марксистська економічна школа; неокласична економічна школа та інші.

Необхідно відмітити, що першим, хто розглядав питання поняття та значення капіталу був давньогрецький мислитель, представник економічної думки античного світу Аристотель (384-322 р. до н.е.), Так, Аристотель розглядав капітал через таке поняття як багатство. І, вивчаючи його сутність, він прийшов до висновку, що дана категорія за своїм змістом поділяється на два види. До першого він відносив сукупність споживчих вартостей, тобто природне, істинне багатство, яке має межу – споживання. Другий же вид багатства – це накопичення грошей, яке не знає меж. Ці два види багатства Аристотель відповідно назвав “економіка” та “хремастика”. Саме хремастика, діяльність щодо наживання багатства, нагромадження грошей, і є пер-

шим трактуванням капіталу як економічної категорії.

Саме хремастика як процес породження грошей грошима стає в центрі уваги представників меркантилізму (В. Стаффорда, Г. Скаруффі, Т. Мена, А. Монкретсьена, А. Серра та інших), який виник у XVII столітті, і отримав назву від італійського слова “mercante” – торговець, купець. Основними ознаками багатства (капіталу) меркантилісти вважали:

по-перше – що багатством є лише те, що може бути реалізованим і справді реалізується у грошах, тобто багатство – це не що інше, як нагромадження грошей;

по-друге – що виробництво створює потрібні передумови для утворення багатства, а тому потребує постійного заохочення та розвитку;

по-третє – безпосереднім джерелом багатства є сфера обігу, тобто сфера, де продукти перетворюються на гроші.

Наступним етапом розвитку економічної думки стало виникнення у XVIII столітті економічної школи фізіократів (від грецького *physis* – природа, *kratos* – влада), представниками яких були Ф. Кене, В. Рікеті де Мірабо, Дюпон де Немур, А. Тюрго та інші. Фізіократи дали досить глибоке, як на ті часи, визначення капіталу. Вони розглядали його в уречевленій формі. Ф. Кене визначав капітал як не гроші, а ті засоби виробництва, які можна придбати за гроші. Розвиток ідей фізіократизму, який відображено в роботах Анн Роберта Жак Тюрго, дає нам змогу проаналізувати його думки щодо капіталу як економічної категорії. За Тюрбо капітал – це рухоме багатство, яке є лише результатом ощадливості.

Істотною заслугою фізіократів є те, що вони здійснили певний аналіз капіталу за його структурними елементами. Досліджуючи сутність капіталу, фізіократи звертали увагу саме на виділення його предметних складових, на які він розпадається під час здійснення власного кругообігу в процесі праці. Саме представники фізіократів ви-

значили капітал як поза історичну категорію, що є властивою всім часам, епохам і народам.

Серйозно поглибили дослідження фізіократів щодо сутності капіталу представники класичної політекономії А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Мілль, Н.В. Сеніор та інші.

Так, А. Сміт у своїй роботі "Дослідження про природу та причини багатства народів" (1776 р.) зазначав, що коли запаси, якими володіє людина, достатні для утримання її протягом декількох місяців чи років, вона намагається отримати дохід з більшої частини цих запасів, залишаючи для безпосереднього свого споживання лише стільки, скільки необхідно для прожиття доти, доки почне надходити цей дохід¹. Теорія капіталу також досліджувалась ще одним видатним представником класичної політичної економії Давидом Рікардо (1772-1823 рр.).

Так, у своїй праці "Основи політичної економії та оподаткування" (1817 р.) Д. Рікардо зазначає, що капітал представляє частину багатства, яка використовується у виробництві і складається з їжі, одягу, інструментів, машин тощо, що є необхідними, щоб привести в дію працю². Адже, капітал безпосередньо пов'язаний з вартістю товару, а саме вартість товару, чи кількість якого-небудь іншого товару, на яке він обмінюється, залежить від відносної кількості праці, якої необхідно для його виробництва, а не від більшої чи меншої винагороди, що сплачується за цю працю.

Найортодоксальнішими послідовниками Д. Рікардо були представники політичної економії в Англії початку ХІХ століття, а саме Джеймс Мілль та Джон МакКуллох. Однак, в цей же період посилюються тенденції спрощення та перегляду висновків політекономії Сміта та Рікардо з

різних питань, в тому числі визначенню капіталу як економічної категорії. І такі тенденції підтримували інші представники класичної політекономії – Нассау Вільям Сенсор та Джон Стюарт Мілль.

Нассау Вільям Сеніор (1790-1864 рр.) приділяв велику увагу вивченню факторів виробництва, які він поділяв на первинні та вторинні. Так, людську працю та природні ресурси (землю та ін.) Сеніор розглядав як первинні фактори виробництва, а вторинним (третім) фактором є утримання. Саме цей вторинний фактор – утримання – і є, за Сеніором, капіталом. Так, про категорію капіталу Сеніор писав: «Я... заміню слово капітал, розглянутий як знаряддя виробництва, словом «утримання»³. За Сеніором, капітал – це поєднання трьох факторів – землі, праці та утримання. Природні ресурси являються природним наповненням капіталу, а утримання – це відмова від використання капіталу за невиробничим призначенням, а праця ж являється способом формування капіталу та його зберігання.

Послідовником класичної традиції також був представник англійської політекономічної школи Джон Стюарт Мілль (1806-1873 рр.). В своїй праці "Принципи політичної економії" (1848 р.), яка складається з п'яти книг: "Виробництво", "Розподіл", "Обмін", "Вплив суспільного прогресу на виробництво та розподіл", "Вплив уряду", Дж.С.Мілль здійснив аналіз суспільно-економічних процесів. Під капіталом він розуміє "раніше нагромаджений матеріалізований продукт праці". На думку Мілля, гроші не виконують функції капіталу, а тому самі не являються капіталом. Однак, він стверджує, що гроші є лише відображенням реального капіталу, а отже, заробітна плата виплачується з капіталу, з капіталу авансуються робітники. Капітал, за Міллем,

¹ Антология экономической классики. В 2-х томах. Т. 1. Предисловие И.А.Столяров. – М.: МП "ЭКОНОВ", 1991. – С.308.

² Там же. С. 405.

³ Реуэль А.Л. История экономических учений. Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1972. – С.239.

авансується на придбання засобів виробництва та робочої сили¹.

Таким чином, основною умовою започаткування виробництва, яка залежить від заощаджень та утримання споживання, Дж.С.Міль визнає капітал.

Як новий напрям класичної політичної економії, що претендував на вдосконалення методу теоретичних досліджень, у 40-х роках ХІХ століття виник марксизм. Його засновниками були Карл Маркс та Фрідріх Енгельс. Саме, Карл Генріх Маркс (1818-1883 рр.), в своїй праці "Капітал" (1867-1910 рр.) аналізує та доводить сутність, значення та роль у розширеному відтворенні такої економічної категорії як капітал. Маркс зазначає, що "товарний обіг являється вихідним пунктом капіталу. Історичними передумовами виникнення капіталу є товарне виробництво і розвинутий товарний обіг, торгівля...

Історично капітал всюди протистоїть земельній власності, спочатку в формі грошей, як грошове майно, як купецький та ростовщицький капітал". Необхідно відмітити, що Маркс не ототожнює гроші та таку категорію як капітал, а підкреслює, що лише за відповідних умов вони перетворюються на капітал. Саме такими умовами він визнає процес товарного обігу. Так, даний процес Марксом відтворюється за рахунок перевтілення грошей (Г) у товар (Т), який, в свою чергу, знову перевтілюється у гроші. Однак, у томі 1 "Капіталу", Маркс зазначає: "Процес Г-Т-Г зобов'язаний тому своїм змістом не якісним відмінностям між своїми крайніми пунктами, – так як обидва гроші, – а лише їх кількісній різниці. В результаті цього процесу з обігу вилучається більше грошей, ніж первісно було кинуте на нього....

Тому повна формула процесу, що розглядається, виражається так: $G - T - G'$, де $G' = G + \Delta G$, тобто рівно первісно авансованій сумі плюс деякий приріст. Цей приріст, чи перевищення над первісною вартістю, я називаю доданою вартістю. Таким чином, первісно авансована вартість не тільки не зберігається в обігу, але й змінює свою величину, приєднує до себе додану вартість, чи зростає. І як раз цей рух перетворює її у капітал...» Отже, саме Марксу належить визначення капіталу, як вартості, що самозростає.

У 90-х роках ХІХ століття в Англії сформувалась кембріджська економічна школа, яка започаткувала новий напрям в економічній теорії – неокласичний. Засновником цього напрямку був відомий економіст Альфред Маршалл (1842-1924 рр.) В своїй роботі "Принципи економічної науки" (1890 р.) Маршалл аналізує різноманітні економічні категорії, а отже, і таку економічну категорію як капітал. Ним було досліджено різні підходи щодо визначення цієї категорії такими вченими як А. Сміт, Дж.С.Міль, Сенсора, та інших і, виділено, що у відповідності зі старою англійською традицією капітал складається з тих речей, що сприяють праці в виробництві чи забезпечують його, як було сформульовано ближче до нашого часу, він складається з тих речей, без яких виробництво не могло б здійснюватися з рівною ефективністю, але які не є безкоштовними дарунками природи².

Підходи до визначення капіталу, що були розглянуті вище є різнобічними, але їх все ж можна об'єднати в дві групи. Це пояснюється тим, що капітал як економічна категорія може пов'язуватись з сукупністю речових факторів функціонування виробничого процесу – предметно-функціональ-

¹ Історія економічних вчень: Підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.; За ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – С.116.

² Маршалл А. Принципы экономической науки, Т. 1. Пер. с англ. – М.: Издат. группа "Прогресс", 1993. – С.307.

ний підхід визначення капіталу, а також може бути представлена як грошовий капітал, який не можна поєднати з поняттям “засоби виробництва” – грошовий підхід. Адже саме грошовий капітал призначається для придбання засобів виробництва, забезпечення безперервності руху капіталу в цілому у сферах виробництва і обігу. В цілому історично сформовані підходи щодо визначення капіталу як економічної категорії яскравими представниками різних економічних шкіл, різних епох, представлено на рисунку.

Проаналізувавши багатоваріантність визначення терміну «капітал» як економічної категорії, можна зробити висновок, що ця різноманітність впливає з багатогранного змістового насичення цієї економічної категорії. Тому розкриття змісту капіталу як економічної категорії є предметом вивчення багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних економістів, а саме,

І.О. Бланка, І.Т. Балабанова, В.В. Ковальова, В.В. Кулішова, О.С. Стоянової, Р.Г. Повової та інших. В роботах вище вказаних вчених дається сутнісна, класифікаційна та структурна характеристика капіталу.

Що ж стосується сутності капіталу, то, в першу чергу, необхідно зазначити, що саме слово “капітал” походить від латинського “capitalis”, що означає “головний”. Змістове наповнення цього терміну, звичайно, є різним у багатьох сучасних дослідників його сутності. Причому, при розкритті сутності капіталу, майже всі автори використовують поняття “фінансові ресурси підприємства”, яке ототожнюють чи відокремлюють від поняття “капітал”. Аналіз варіантів трактування сутності капіталу в порівнянні з сутністю фінансових ресурсів та визначення найбільш точного з них щодо сучасного розвитку підприємницької діяльності в сучасних умовах господарювання є досить важливим щодо питань управління капіталом на підприємствах.

Що ж стосується самого капіталу підприємств, то відмінності щодо його сутності вищезазначених авторів є досить суттєвими. Так, наприклад, І.Т. Балабанов в роботі “Фінансовий менеджмент” наслідуючи економічні погляди К. Маркса, зазначає, що капітал – це вартість, яка приносить додану вартість. Таке визначення впливає з пояснення сутності фінансових ресурсів і виділення з них капіталу. Тобто, фінансові ресурси, які використовуються на розвиток виробничо-торгівельного процесу (купівля сировини, товарів та інших предметів праці, засобів праці, робочої сили, інших елементів виробництва) представляють собою капітал в його грошовій формі. Саме здатність приносити додану вартість і відрізняє, на думку Балабанова, капітал від фінансових ресурсів підприємства, хоча і робить його їх складовим елементом. Дане визначення слідує саме грошовому підходу щодо визначення капіталу як економічної категорії.

І.О. Бланк, аналізуючи різноманітність сутнісних сторін поняття “капітал”, приходить до висновку, що саме виявлення змісту капіталу як економічної категорії повинно здійснюватись через розгляд основних характеристик, які і формують її сутність. В своїй роботі “Управління формуванням капіталу” І.О. Бланк виділяє наступні характеристики капіталу (акцентуючи увагу на капіталі як об’єкті управління): капітал як об’єкт економічного управління; капітал як накопичена цінність; капітал як виробничий ресурс (фактор виробництва); капітал як інвестиційний ресурс; капітал як джерело доходу; капітал як об’єкт тимчасової переваги; капітал як об’єкт купівлі-продажу (об’єкт ринкового обігу); капітал як об’єкт власності та розпорядження; капітал як носій фактору ризику; капітал як носій фактору ліквідності.

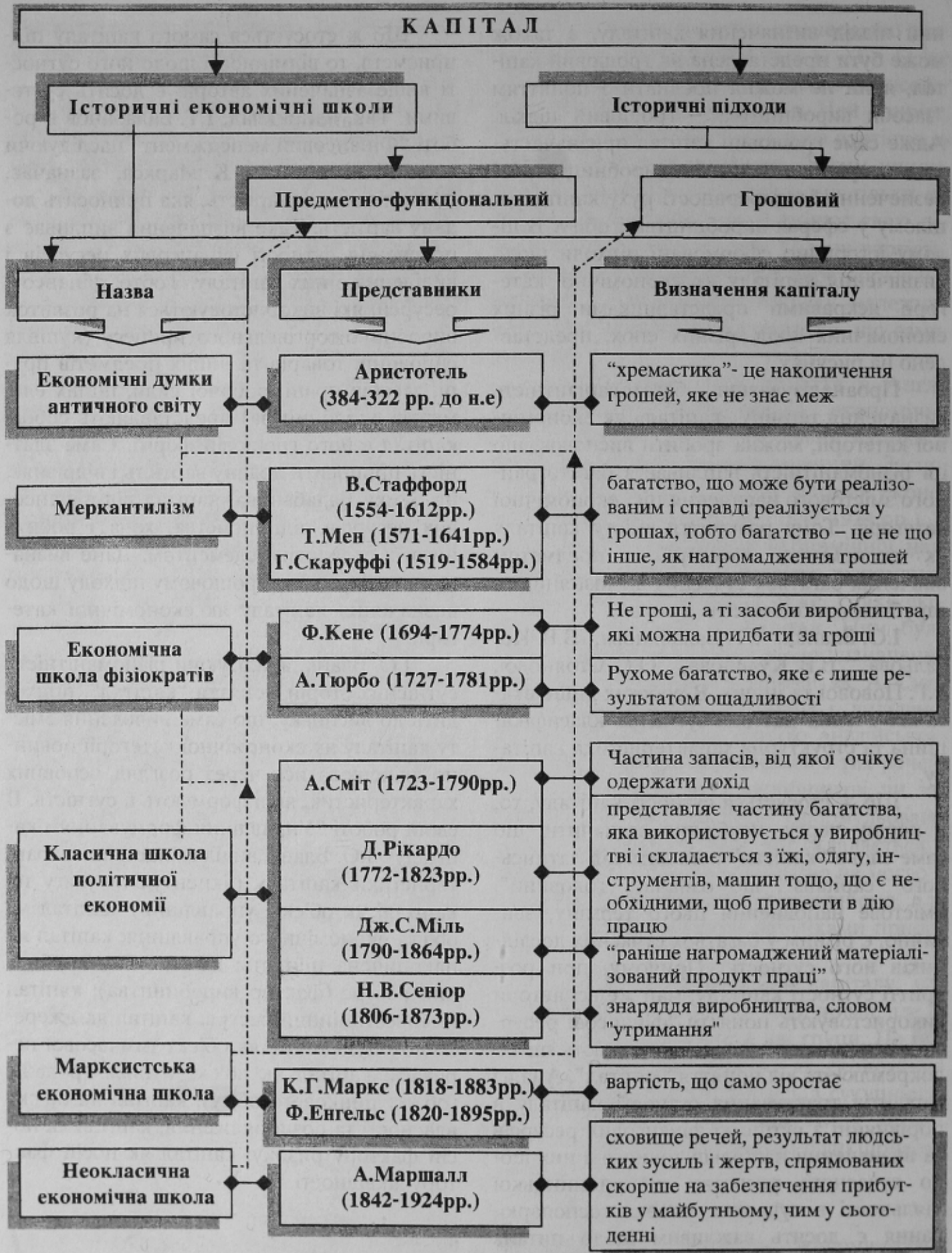

Рисунок. Різноманітність історичних підходів та визначень капіталу як економічної категорії

Вищезазначені характеристики відображають багатоаспектність капіталу як економічної категорії. Однак даний перелік характеристик капіталу може бути розширений. Так, розглядаючи капітал як основу започаткування та подальшого функціонування підприємства, ми можемо отримати інформацію щодо ефективності його формування та використання, яка є базою проведення певних напрямків фінансового аналізу на підприємстві на основі даних про його розмір та структуру. Тому капітал також необхідно характеризувати як носія інформації

Проаналізувавши вищезазначені тлумачення капіталу представниками першого та другого напрямку, ми прийшли до висновку, що звичайно не всі грошові кошти, які знаходяться у розпорядженні підприємства, приносять дохід, певну новостворену додаткову вартість під час індивідуального його відтворення. Тому вірним є другий із

О.П. НУД,

Донецкий национальный университет

О КРИЗИСЕ УПРАВЛЕНИЯ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛЬЮ В УСЛОВИЯХ ПЕРЕХОДА К РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Характеризуя деятельность ГМК, нужно выделить такие особенности: структурное несовершенство и технологическое отставание (мартеновским способом произведено в 2001 г. 47% стали, 19,1% разлито по технологии непрерывного литья, в то время как в России 52%, США – 94,4%, Японии – 96,9%); стойкое старение ОПФ, износ которых превышает 65%. Сверх нормативного срока эксплуатируется 54% коксовых батарей, 89% доменных печей, 87% мартеновских печей, 26% конвертеров, 90% прокатных станов. На оборудовании со сроком службы выше нормативного производится 50% всей металлопродукции; неэффективное использование топливно-энергетических ресурсов [6, с.4].

розглянутих напрямів визначення сутності капіталу підприємства, при якому капітал є частиною фінансових ресурсів підприємства, яка авансується для отримання додаткового доходу.

І, виходячи з вищевикладених визначень та характеристик капіталу як економічної категорії, ми рахуємо, що капітал – це економічна категорія, яка відображає в грошовому вираженні накопичені шляхом заощаджень продукти минулої праці, що представляють собою частину фінансових ресурсів підприємства, які використовуються для його розширеного індивідуального відтворення з метою отримання додаткової вартості – прибутку, як інвестиційний та виробничий ресурс, носій аналітичної інформації щодо фінансової стійкості та стабільності підприємства, функціонування якого є залежним від факторів часу, ризику та ліквідності.

Техническое отставание влияет на качество продукции, что в свою очередь, обуславливает низкую конкурентоспособность, и как следствие – самые низкие экспортные цены, именно за счет которых удерживаются позиции на рынках. А последнее является причиной применения антидемпинговых санкций против украинской продукции, сокращения рынков сбыта, потери валютных средств, необходимых для той же модернизации.

Очевидно, что изменить ситуацию и остановить кризис в отрасли могут качественные изменения технологического и структурного характера, что требует значительных финансовых ресурсов.